

HET WAS DE allereerste keer dat ik naar een schrijvershoord ging en om een reden die ik me nu niet meer kan herinneren zou ik later aankomen dan afgesproken was. Ik was bang dat dat niet goed zou vallen. Maar Susan verzekerde me dat het echt niet erg was. ‘Het is altijd goed om meteen aan het begin al een regel te overtreden.’ Te laat komen wás voor haar de regel. ‘De enige keren dat ik me zorgen maak over te laat komen is als ik een vliegtuig moet halen of naar de opera ga.’ Als mensen klaagden dat ze hen altijd liet wachten, kon ze daar geen begrip voor opbrengen. ‘Weet je, als mensen niet slim genoeg zijn om iets te lezen bij zich te hebben...’ (Maar wanneer die mensen door schade en schande wijs geworden haar een volgende keer op hén lieten wachten, was ze bepaald ontstemd.)

Mijn eigen pietluttige stiptheid kon haar nogal irriteren. We zaten een keer te lunchen toen ik opsprong

omdat ik besepte dat ik me moest haasten om bijtijds weer op mijn werk te zijn. Met een spotlachje zei ze: ‘Ga zitten! Je hoeft niet op de minuut op tijd te zijn. Wees niet zo onderdanig.’ ‘Onderdanig’ was een van haar lievelingswoorden.

‘Uitzonderlijkheid’. Was het echt een goed idee om met zijn drieën – Susan, haar zoon en ik – een huis te delen? Konden David en ik niet beter elders iets voor ons tweeën zoeken? Ze zei dat ze geen reden zag waarom we niet allemaal konden blijven samenwonen, zelfs niet als David en ik een kind zouden krijgen. Ze zou met alle plezier in het onderhoud van ons allemaal voorzien, zei ze. En toen ik hardop mijn twijfels uitte: ‘Doe niet zo conventioneel. Wie zegt dat we moeten leven als alle anderen?’

(We waren een keer op St. Mark’s Place toen ze naar twee excentriek uitziende vrouwen wees, de ene van middelbare leeftijd, de andere al wat ouder, beiden gehuld in zigeunerkleren en met lang, golvend grijs haar. ‘Oude bohemiennes,’ zei ze. En lachend voegde ze eraan toe: ‘Wij over dertig jaar.’

Meer dan dertig jaar zijn sindsdien verstreken en zij is dood en de bohème bestaat niet meer.)

Ze was drieënveertig toen ik haar leerde kennen. Ik vond haar toen heel oud. Dat kwam deels omdat ik zelf vijfentwintig was en voor mij op die leeftijd iedereen van boven de veertig oud was. Maar het kwam ook omdat

ze herstellende was van een radicale borstamputatie. (Regels overtreden: toen ziekenhuismedewerkers haar streng toespraken omdat ze weigerde de aanbevolen revalidatieoefeningen te doen, fluisterde een sympathieke verpleegkundige haar in het oor: 'Happy Rockefeller vertikte het ook.')

Haar huid was grauw en haar haar... ik was altijd verbijsterd dat zoveel mensen dachten dat ze de witte pluk in haar haar bleekte, terwijl het juist overduidelijk had moeten zijn dat die pluk het enige deel was met haar natuurlijke haarkleur. (De kapper had geopperd dat het er met een ongeverfd deel minder onecht zou uitzien.) Door de chemotherapie was haar uitzonderlijk dikke, donkere haar weliswaar niet volledig maar toch voor een groot deel uitgevallen en het haar dat ervoor terugkwam was vooral wit of grijs.

Heel apart dus: toen we elkaar voor het eerst ontmoeten, zag ze er ouder uit dan toen ik haar gaandeweg beter leerde kennen. Naarmate haar gezondheid vooruitging, ging ze er steeds jonger uitzien en toen ze eenmaal haar haar had geverfd, zag ze er nog jonger uit.

In het voorjaar van 1976, een klein jaar na het afronden van mijn Master of Fine Arts-opleiding aan de universiteit van Columbia, woonde ik aan West 106th Street. Susan, die op de hoek van 106th Street en Riverside Drive woonde, had een stapel onbeantwoorde correspondentie die ze tijdens haar ziekte had laten aangroeien en nu wilde wegwerken. Ze had aan vrienden, de redacteuren van *The New York Review of Books*, gevraagd of ze iemand wisten die haar zou kunnen helpen. Ik had voorafgaand aan mijn studie een baantje als redactieassistente gehad

bij de *Review*. De redacteuren wisten dat ik kon typen en in de buurt woonde en stelden haar voor mij te bellen. Het was precies het soort klusje waar ik op dat moment naar op zoek was: iets wat mijn schrijfwerk niet snel in de weg zou zitten.

Het was een zonnige dag, de eerste keer dat ik naar Riverside Drive 340 ging en de woning, een penthouse met veel grote ramen, was verblindend licht. We werkten in Susans slaapkamer; ik zat aan haar bureau op haar enorme IBM Selectric te tikken wat ze dicteerde terwijl zij door de kamer liep of op bed lag. De kamer was, net als de hele woning, sober ingericht en had kale witte muren. Later legde ze een keer uit dat ze, omdat ze hier werkte, zo veel mogelijk witte ruimte om zich heen wilde en het aantal boeken in de kamer tot een minimum probeerde te beperken. Ik herinner me geen foto's van familie of vrienden (voor zover ik me herinner hingen of stonden er nergens in die woning dergelijke foto's), wel een paar zwart-witfoto's (zoals die die je in persmappen van uitgevers aantreft) van enkele van haar literaire helden: Proust, Wilde, Artaud (van wie ze onlangs een uitgave met een keuze uit zijn teksten had geredigeerd), Walter Benjamin. Elders in de woning hingen foto's van oude filmsterren en stills uit beroemde oude zwart-witfilms. (Ik herinner me dat die daarvoor in de foyer van het New Yorker Theater hadden gehangen, het filmhuis op de hoek van 88th Street en Broadway.)

Ze had een wijde coltrui aan, een spijkerbroek en van die slippers gemaakt van oude autobanden, die ze

meen ik had meegebracht van een van haar reizen naar Noord-Vietnam. Vanwege de kanker probeerde ze te stoppen met roken (ze probeerde het, slaagde er niet in, probeerde het opnieuw, enzovoorts). Ze at een heel blik geroosterde maïskorrels leeg, die ze wegspoelde met slokken water uit een plastic vierliterfles.

De stapel brieven was ontmoedigend hoog, het zou vele uren duren om die door te werken, maar wat onze vooruitgang idioot vertraagde was dat de telefoon niet stilstond. Telkens als hij overging, nam ze op en raakte ze in gesprek (in sommige gevallen behoorlijk lang) en dan zat ik maar te wachten en natuurlijk mee te luisteren en soms de grote, om aandacht vragende malamute van haar zoon te aaien. De meeste bellers waren mensen die ik van naam kende. Uit de gesprekken maakte ik op dat ze onthutst was over de manier waarop mensen op het nieuws van haar kanker reageerden. (Wat ik niet wist, was dat ze toen al ideeën aan het uitwerken was voor wat haar essay *Ziekte als metafoor* zou worden.) Ik herinner me dat ze aan een van haar bellers kanker beschreef als ‘de keizerlijke ziekte’. Ik hoorde haar tegen verschillende mensen zeggen dat het recente overlijden van Lionel Trilling en Hannah Arendt haar met een ‘verweesd’ gevoel had achtergelaten. Felle verontwaardiging toen ze vertelde dat iemand over Trilling had gezegd dat het geen wonder was dat hij kanker had gekregen aangezien hij waarschijnlijk al jarenlang zijn vrouw niet meer geneukt had. (‘En het was nota bene een academicus die dat zei.’) Ze vond het vreselijk om het op te biechten, maar had toch het lef om te vertellen dat een van haar eerste ge-

dachten bij het horen van haar kankerdiagnose was: Heb ik niet genoeg seks gehad?

Ook haar zoon belde een keer. David, die een jaar jonger was dan ik, had zijn studie aan Amherst College afgebroken, maar was onlangs weer gaan studeren en zat inmiddels in zijn tweede jaar aan de universiteit van Princeton. Hij huurde daar een kamer, maar woonde het grootste deel van de week thuis bij zijn moeder. Zijn slaapkamer (die al snel de onze zou zijn) bevond zich direct naast die van haar.

Het werk verveelde haar. We hadden nog maar een paar brieven afgehandeld toen ze voorstelde om een lunchpauze te nemen. Ik liep achter haar aan naar de andere kant van het appartement, door gangen vol met boeken en door een eetkamer waar een prachtige lange, elegante houten tafel met bijpassende houten banken stond (een oude Franse boerentafel, vertelde ze). Aan de muur erachter hing een ingelijst oud affiche van Olivetti ('*la rapidissima*'). De eettafel lag meestal bezaaid met boeken en papieren, de maaltijden werden doorgaans in de keuken genuttigd, aan een houten keukenbar die iemand donkerblauw had geverfd.

Ik voelde me erg opgelaten toen ik plaatsnam op een kruk bij de bar. Zij warmde intussen een blikje Campbell's-champignoncrèmesoep op. Voeg een blikje melk toe en je hebt genoeg voor twee. Het verraste me dat ze zo spraakzaam was. Ik was gewend aan de hiërarchische wereld van *The New York Review*, waar de redacteurs nooit gesprekjes met het personeel aanknoopten. Die dag kreeg ik te horen dat haar vriend Jasper Johns de

vorige huurder van het appartement was geweest. Susan had het huurcontract overgenomen toen Johns een paar jaar geleden had besloten te verhuizen. Ze was alleen bang dat ze er misschien niet zou kunnen blijven, omdat de eigenaar van het gebouw er zelf wilde gaan wonen. Het was duidelijk waarom Susan het wilde aanhouden: een groot penthouse met twee slaapkamers in een fraai vooroorlogs pand. Echt een koopje, herinner ik me, zo'n 475 dollar per maand. De enorme woonkamer voelde nog groter doordat er zo weinig in stond (het galmde er zelfs een beetje). Maar wat ze nog het meest zou missen, zei ze, was het uitzicht: de rivier, de zonsondergangen. (Dat geweldige uitzicht zou vanaf het dakterras misschien wel nog mooier zijn geweest, maar daar was het een zoi: de hond werd er uitgelaten.) Aan de andere kant van het appartement bevond zich bij de twee slaapkamers nog een veel kleiner kamertje, ooit de dienstbodekamer, met een wc en wastafel. Indertijd sliep een vriend van David daar. Toen ik later bij hen introk, werd het mijn werkkamer. ('Jij bent nota bene de enige in dit huis die twee kamers heeft,' zou Susan gekwetst en verwijtend zeggen, toen ik haar vertelde dat ik 'nummer 340' zou verlaten.)

Tijdens de lunch vuurde ze allemaal vragen op me af over hoe het was om te werken voor de redacteurs Robert Silvers en Barbara Epstein van *The New York Review* en hoe het was om bij Elizabeth Hardwick te studeren, die een van mijn hoogleraren was geweest aan Barnard College en bovendien in de redactieraad van de *Review* zat. Het was duidelijk dat deze drie mensen in het middelpunt stonden van Susans belangstelling, haar zelfs fascineer-

den, en ik zou later begrijpen dat hun vriendschap en erkenning alles voor haar betekenden. Als medeoprichters hadden ze in 1963 alle drie aan de wieg gestaan van *The New York Review*. Volgens Susan was de *Review* veruit superieur aan alle andere tijdschriften in Amerika – een ‘heldhaftige’ inspanning om het Amerikaanse intellectuele leven naar het hoogst mogelijke plan te tillen – en ze was er trots op dat ze er vanaf het allereerste nummer voor had geschreven. Haar essays werden geredigeerd door Silvers: ‘Verreweg de beste redacteur die ik ooit heb gehad.’ De beste redacteur die iedere schrijver ooit zou kunnen hebben, zei ze altijd. Net als anderen die voor de *Review* schreven was ze vol ontzag voor zijn grote respect voor schrijvers, voor zijn perfectionisme en voor het vele werk dat hij in het reviseren van artikelen voor publicatie stopte. Hij was een van de intelligentste en begaafdste mensen die ze kende, zei ze – en waarschijnlijk de hardst werkende, want hij was vrijwel altijd achter zijn bureau te vinden, zeven dagen per week, inclusief feestdagen, de hele dag en meestal tot ’s avonds laat. Hij had de discipline en intellectuele passie en secuurheid die Susan het allermeeest in mensen bewonderde en hij riep bij haar een eerbied op die ze doorgaans alleen voor de echt grote schrijvers en kunstenaars voelde.

Haar trots omdat ze voor *The New York Review* schreef werd geëvenaard door haar trots op het feit dat haar boeken werden uitgegeven door Farrar, Straus and Giroux. Het langste en persoonlijkste telefoongesprek dat ze die dag had was dan ook met Roger Straus, die als directeur van FSG dertien jaar eerder Susans eerste boek had uit-

gebracht en uiteindelijk ook al haar andere boeken zou uitgeven. Het was niet ongewoon dat ze elkaar minstens één keer per dag spraken. Susan had indertijd geen literair agent en naast het uitgeven van haar boeken regelde Straus bepaalde zaken waar een uitgever zich normaal gesproken niet mee bezighoudt, zoals proberen haar korte verhalen en artikelen in tijdschriften geplaatst te krijgen. Ze hadden ook geen puur zakelijke relatie, ze waren oude en goede vrienden, elkaars vertrouwelingen, en Straus was betrokken bij veel aspecten van Susans niet-schrijvende leven, waaronder de crisis van haar ziekte en later ook haar zoektocht naar een nieuwe woning. Hoewel David al tien was toen Susan en Straus elkaar leerden kennen, noemde Straus hem vaak 'waarschijnlijk mijn buitenechtelijke zoon'. Al snel zou hij David in het bedrijf opnemen en hem aanstellen als redacteur van verschillende schrijvers, onder wie Susan zelf.

De soep was niet genoeg. Ze doorzocht de ijskast, die nagenoeg leeg was, maar hoewel het er niet het seizoen voor was, lagen er wel in plastic verpakte maïskolven. Toen we die ophadden, zei ze: 'Natuurlijk had ik hier allemaal helemaal geen zin in. Eigenlijk had ik alleen maar zin in een sigaret.' Ik was zelf net gestopt met roken, maar nadat ik bij haar was ingetrokken zou ik al snel weer beginnen. We rookten alle drie, net zoals vrijwel iedereen die er over de vloer kwam.

Toen ik die dag eindelijk vertrok, stond de zon al laag boven de Hudson, maar was er maar weinig uit onze handen gekomen. Susan vroeg of ik een paar dagen later terug kon komen. Ik herinner me dat ik op weg naar

huis liep te denken hoe ontspannen en open ze was geweest, veel meer als iemand van mijn eigen leeftijd dan als iemand van mijn moeders generatie. Maar zo was ze altijd met jongere mensen en ook tussen haar en haar zoon merkte je niets van de gebruikelijke afstand tussen generaties, de zoon die ze al als een volwassene was gaan behandelen nog voordat hij naar de middelbare school ging, zonder er ogenschijnlijk ooit aan te twijfelen dat dit was hoe het hoorde. Als ik daar nu aan terugdenk, moet ik ongewild ook denken aan iets wat Susan vaak zei: dat ze zich haar jeugd herinnerde als een tijd van volslagen verveling en dat ze niet had kunnen wachten tot die voorbij was. Ik heb het altijd moeilijk gevonden dit te begrijpen (hoe kon iemands jeugd, zelfs als die niet erg gelukkig was, worden beschreven als ‘nergens goed voor?’), maar ze had gewild dat ook Davids jeugd zo snel mogelijk voorbij zou zijn. (Later zou blijken dat ook hij op zijn jeugd zou terugkijken als een ellendige tijd, waarbij hij precies dezelfde uitdrukking koos die Susan vaak gebruikte om haar eigen kinderjaren te beschrijven: een gevangenisstraf.) Het was alsof ze niet echt geloofde, of misschien beter gezegd geen wáárde zag, in de kindertijd.

Voor David werd ze ‘Susan’ toen hij nog een jongetje was, en zijn vader, de socioloog en cultuurcriticus Philip Rieff, was ‘Philip’. David vertelde me dat hij zich niet zou kunnen voorstellen dat hij hen mama en papa zou noemen. En als Susan het tegen David over zijn vader had (met wie ze op haar zeventiende was getrouwd, toen ze aan de universiteit van Chicago studeerde waar hij als